

SZŐLŐSI NÓRA*

Új szemlélet, új konklúziók...

Lucian Boia: *Vesztesek és győztesek. Az első világháború újraértelmezése*
Cser Kiadó, Budapest, 2015

Rezümé. Az első világháború és az azt lezáró béke a XX. század egyik sorsdöntő eseménye volt. Számos történész foglalkozott már a témával különböző aspektusokból, de évről évre újabb kiadványok születnek az említett kérdéssel kapcsolatban. A centenáriumi alkalmából Lucian Boia – román történész – tollából is elkészült az első világháború lényegi kérdéseinek újraértelmezése. A Boia által írt könyv címe: *Vesztesek és győztesek. Az első világháború újraértelmezése*. Ezt a könyvet igyekszünk most – tanulmányunk keretén belül – bemutatni, ismertetni.

Резюме. Перша світова війна і мирний договір, що її завершив, були одні з перших визначальних подій двадцятого століття. Безліч істориків висвітлювали цю тему з різних ракурсів, але з року в рік з'являються все нові публікації та видання. З нагоди столітнього ювілею під пером румунського історика Лучіана Боія (Lucian Boia) з'явилася праця про переосмислення питань часів Першої світової. Назва цієї книги: «Переможці і переможці. Переосмислення Першої світової війни». У рамках нашої публікації зроблено спробу ознайомити читачів із вищезгаданою працею.

Abstract. World War I and the peace treaty settling it were fateful events of the 20th century. A number of historians have researched the topic analysing it from different aspects, however new publications appear dealing with the theme yearly. On the occasion of the centenary a reinterpretation of crucial issues of World War I was prepared by Romanian historian Lucian Boia. The book written by him is entitled: “*First World War. Controversies, paradoxes, reinterpretations*” The given study aims to present and provide an introduction to the work mentioned above.

„A háborút elkerülni nem lehet, legfeljebb elhalasztani ellenségeid javára”
(Machiavelli 1502)

A XX. század kezdő akkordjaként is felfogható (első) világháború még a mai napig mélyen él a kollektív emlékezet(ek)ben. Nem meglepő, hisz ez volt az alapja annak a kialakult világrendnek, ami mostanáig meghatározza létünket területi, gazdasági szempontból egyaránt. Újra és újra felmerül a kérdés, ki vagy kik a felelősök azért a vérben áztatott négy évert, illetve az azt követő geopolitikai átalakulásért – megbontva a térség biztonságát –, amit száz évvel ezelőtt „szenvetett” el az öreg kontinens. Nem elég csupán a nemzetek párhuzamos történelmét vizsgálni, egész Európa történelmét kell pontosan és objektíven tanulmányozni, feltárva a fehér foltokat, amelyek Közép-Európában még váratnak magukra. Európa számára ez közös érdek.

* Doktorjelölt, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Új- és Jelenkori Magyar Történelem Doktori Program. * Кандидат на звання доктора, Науковий університет імені Лоранда Етвеша, докторська програма Нова та сучасна історія Угорщини. * PhD candidate, Eötvös Loránd University, Modern and Contemporary Hungarian History Doctoral Programme.

Egy háború kirobbanása soha nem egyik napról a másikra történik, mindig az érdekek egymásnak feszülése, s hosszan tartó megoldatlanságából fakadó reakciója ez az érdekelt feleknek. Az első világháború kiváltó oka sem a szarajevói merénylet volt, csupán ürügyként szolgált, mindössze a „gyutacs” volt egy világot sújtó, több millió emberéletet követelő, gazdasági elsorvadást hozó, társadalmi struktúráját megbontó globális harchoz. A XIX. század második felében létrejött Osztrák–Magyar Monarchia dualista berendezkedése mellett számos nációt tömörített, ahol a kisebbségi lét a legtöbb esetben gyengítő tényezőként jelentkezett. A Monarchia virtuális falai között élő legzajosabb közösség a szerb volt, amit Szerbia a háttérből hangzatos kijelentéseivel tovább szított. Az azonban vitathatatlan, hogy a Monarchia egyre inkább elkötelezte magát Németország mellett, ami a térség nagyhatalmainak – finoman szólva is – egyáltalán nem tetszett.

Anglia a tengerek fölötti hatalmát féltette, Franciaország ragaszkodott gyarmataihoz, mindenellett komolyan munkálkodott benne a Németország elleni reváns reménye, Oroszország szívesen megszabadult volna a nyugat felé irányuló vámtarifáitól, amihez a balkáni befolyás megszerzése mellett Konstantinápoly bekebelezésének a vágya is társult, s itt volt még Olaszország, illetve az Oszmán Birodalom is. Míg Olaszország a nagyhatalmak asztala mellett egyenrangú helyet követelt (annak ellenére, hogy ereje ezt nem feltétlenül tette lehetővé), addig az Oszmán Birodalom a félgymarmati sors ellen küzdött minden energiájával.

A Lucian Boia által írt könyv megírását, a téma aktualitását a világháború kirobbanásának centenáriuma szolgáltatta. A csapás olyan nagy volt, hogy kibeszélése száz év alatt sem sikerült. Az események szakszerű megismeréséhez/megértéshez nagyfokú nyitottság, sokféle irányba tanúsított érdeklődés, szintetizáló képesség, és – egy ismeretterjesztő könyv szerzője esetében elengedhetetlen – olvasmányos íráskészség is szükségeltetik.

Boiát, a Bukaresti Egyetem történészprofesszorát a román történészek mellett hazánkban és a nemzetközi szinten is jól ismerik. Számos könyve jelent már meg magyar nyelven, úgymint a *Miért más Románia?*, a *Történelem és mítosz a román köztudatban*, illetve *A Nyugat hanyatlása*. A Cser Kiadó gondozásában pedig hazánkban is elérhető 2015-től, immáron magyarul is, a *Vesztesek és győztesek* című esszészzerű írása. Az utóbb említett könyv írója megkísérli azt – több-kevesebb sikerrel –, hogy a nemzeti eszmék befolyásától mentesen tekintsen az első világháború eseményeire, és ennek megfelelően elemezze annak történéseit. Számos esetben játszadozik el azzal a kérdéssel, hogy „*Mi lett volna ha?*”, s igyekszik válaszokat találni a máig vitatott kérdésekre. De Boia arra is felhívja a figyelmet, hogy a történelem nem kísérleti tudomány, ezért nem lehet „kimutatni” annak az eredményét tökéletesen, hogy mi történt volna Európa „színpadán” abban az esetben, ha egy-egy „komponenst” megváltoztatunk az események láncolatánál. „*Lehetetlen újra és újra lejátszani a történelmet, annyiszor, ahányszor szükséges lenne, mindig megváltoztatva egy tényezőt, hogy aztán a következményeket*

mérlegelhesük.”¹ Bár tegyük hozzá, neves történészek ilyen „játszadózással” általában nem élnek, hisz szakmaiatlan, s az elgondolt végkifejletek általában csak a fantázia szüleményei.

A könyv témáját már számos történész vizsgálta különböző aspektusokból, de ennek historiográfiai felsorolása esetünkben lehetetlen, viszont kitűnő leírást találunk hozzá Alan Kremer² kétkötetes munkájában. Az általunk vizsgált könyv kétségtelen előnye, hogy Boia elkerüli a patetikus, kesergő elbeszélést, sokkal inkább a berögzült narratívákat döntőzeti írásában a tőle megszokott, kicsit polgárpukkasztó módon. A bő lére eresztett esszéje szerkezetileg rövid, jól olvasható, és nagyjából összefoglalja a nemzetközi kutatások jelenlegi állását a téma kapcsán. Struktúráját tekintve hat elkülöníthető részre osztja munkáját a szerző, amihez egy lényegében négyoldalas kronológia mellett az előszavakon túl, amit Zahorán Csaba írt a magyar kiadáshoz, illetve Boia saját könyvéhez, a szerző rövid bemutatása társul.

Lényegi mondandója első fejezetében „*Az elkerülhető katasztrófa*” kérdéskörét boncolgatja. A nagyhatalmak erőviszonyáról megállapítja, hogy 1867–1914 között többnyire kiegyensúlyozott erőegyensúly volt a térségben, viszont az érdekelletétekből fakadó feszültségek a századfordulótól tapinthatóak voltak. A balkáni háborúkat követően pedig zenitjére ért a terjeszkedési vágy és a nemzeti ébredés is. Mindezek mellett az ipari forradalom (telefon, távíró, rádió, robbanó motor) és a térséget behálózó vasútvonalak is a távolságok „megszűnéséhez” járultak hozzá. Boia leírja, hogy a legtöbb történész a világháború előidézőjét a gazdasági versenyben látja, míg ő a kiváltó okot a német gyarmatok látványos különbségében véli felfedezni. Már csak azért is vitába szállnék itt a szerzővel, mert a gazdasági okok realizálása – véleményem szerint (is) – sokkal realisabb, hisz még a világháború előtt megfigyelhető volt a korábban iparosodó régiók, elsősorban Nagy-Britannia és részben Franciaország ipari fejlődésének lefékeződése, aminek oka főleg a tőkekivitelben keresendő. Így a gyarmatokra kivitt tőke miatt az említett nagyhatalmak hazai gazdaságai megtorpantak, miközben a német, olasz és skandináviai ipar gyors fejlődésnek indult. Sokkal inkább ez a gazdasági feltékenykedés lehetett az európai nagyhatalmak részéről a háború kirobbanásának a legfőbb előidézője. Tehát az impériumok érdekelletétei, illetve a diplomáciai bonyodalmak vezettek az 1914-es eseményekhez. S az érvek számbavételét követően a szerző végül arra jut, hogy sehogy sem lett volna elkerülhető az első világháború, csupán annak késleltetését tartja realisnak.

A következő fejezetben, ahol a szerző a „*Bűnösök*” felelősségére keresi a választ, már nem a berögzült német bűnöket sorolja, hanem rávilágít a többi

¹ BOIA, Lucian (2015). *Vesztesek és győztesek. Az első világháború újraértelmezése*. Budapest, Cser Kiadó, 16. o. (Továbbiakban: BOIA 2015)

² KRAMER, Alan: Recent Historiography of the First World War (Part I) and (Part II). [Az első világháború legújabb historiográfiája. I. és II. rész.] *Journal of Modern European History*, Vol. 12. (2014) No. 1. 5–27.; Vol. 12. (2014) No. 2. 155–177. Kramer tanulmányának ismertetése magyarul: GYARMATI Enikő: Alan Kramer: Az első világháború legújabb historiográfiája. In: *Klió*, 24. (2015) 2. sz. 81–94. o.

nagyhatalom érdekkellentéteire, s megjegyzi, hogy ezekhez komoly erőfitogtatás is párosult. Németországot felmenteni a háborús bűnök alól nyilván nem lehet, de fontos tisztázni, hogy egy Európa-méretű háborúért egész Európa felelős volt.

Ahogy a következő fejezethez érünk, ami a „*Németország: a lehetséges győzelem esélye*” címet viseli – már számos gondolat suhan végig agyunkon –, s a szerzővel együtt arra keressük a választ, vajon tényleg lett volna ennek a forgatókönyvnek reális esélye? A kérdés nem eldöntendő, nem lehet egyértelmű igen vagy nem a válasz, hisz Németország kezdeti bizakodását 1917-ben derékba törte az USA világháborúba való belépése. Így a háború kimenetelét az erőviszonyok különbözősége, vagyis az antant hatalmas erőfölénye (katonai, haditechnikai, anyag és egyéb fölénye) döntötte el. Tehát emiatt nem osztom a szerző véleményét abban, miszerint a németek megnyerhették volna a háborút, hisz megállapításainak nem volt történelmi alapja.

A *Románia: „oly sok szerencse”* című részben pedig a szerző saját hazáját veszi górcső alá. Azt a Romániát, amelyik az elit belső ellentétei miatt nagyon megosztott volt, emiatt sokáig nem is kötelezte el magát egyik oldalon sem. Mindkét fél mást-mást ígért a közép-kelet-európai országnak. Míg az antant Erdéllyel és Bukovinával, addig a központi hatalmak Besszarábiával kecsegtették Romániát. Az elköteleződés nagyon kockázatos volt, végül Románia az antant oldalán 1916. augusztus 27-én lép be az első világháborúba. De azt azért nem szabad elfelejteni, hogy az orosz fél – győzelme esetén – Erdélyt akkor is Romániának adta volna, ha az nem vesz részt hadviselő félként a háborúban. Ám a románok többet akartak. A szerencsés csillagegyüttállás végül Románia esetében mégis bekövetkezett – véli a szerző, hisz az antant oldalán mindhárom területet birtokba vehette. De a szerencsét én inkább a szószerzés számlájára írnám, ti. Románia a Monarchiával, illetve Németországgal fegyverszüneti egyezséget kötött 1917 decemberében, aminek a következő év májusában a bukaresti béke volt az eredménye. Ám a német kapituláció előtt egy nappal, 1918. november 10-én Románia ismét hadat üzen Németországnak, így megszegve a korábbi békét. Ez a szószerzés segítette elő azt, hogy Románia végül a nyertes oldalon fejezze be az első világháborút. Ennek az apró részletnek a tudatos vagy tudattalan elhallgatása miatt a szerző talán mégsem tudott elhatárolódni annyira a nemzeti eszméktől, mint amennyire szeretett volna.

Boia szerint Besszarábiára és Bukovinára történelmi és politikai joga is volt Romániának, míg Erdély esetében történelmi alap nem szolgált. Majd újabb megdöbbentő tételként jelenik meg Boianál az erdélyi románok Romániához, illetve az autonómiához való hozzáállása. Itt a szerző tételesen igyekszik meggyőzni az olvasót arról, hogy amennyiben népszavazásra került volna a sor, az erdélyi románok az autonómiát választották volna, de mivel ez nem következett be, s csak két lehetőség állt rendelkezésükre, Magyarországoz semmiképp sem akartak tartozni. Attól függetlenül, hogy Románia 1916-ban kapcsolódott be a háborúba, a népesség arányában a legnagyobb áldozatszám áll a neve mellett. Boia kissé ironikusan

jegyzí meg a háború után Romániához került területek kapcsán, hogy „*a történelem íróniája, hogy azokat talán ingyen is megszerezhetette volna.*”³

Az utolsó két fejezet már az „*Igazság és igazságtalanság Versailles-ban*”, illetve a következtetések levonása egy összegzés, amiből az következik, hogy a világháború veresége és a kemény szankciók kanócként vezettek a második világháború kirobbanásához. A szerző a béke megítélését vegyesnek titulálja, amit leegyszerűsítve úgy fogalmaz meg, hogy akik nyertek, azok kedvezően ítélték meg, akik nem, azok ellenkezőleg. Meglátása szerint Németország a második világháború után ezen túllépett, egyedül Magyarország maradt, amely máig égbekiáltó igazságtalanságnak tekinti a háború utáni döntést. Az a Magyarország, amely a háború kirobbanását eleve ellenezte, s végül a büntetések kiosztásakor a legmagasabb szankciókban részesült. Az a Magyarország, aki minden téren sokkal többet vesztett, mint bármely más vesztes ország. Ez a Magyarország a fent felsorolt érvek miatt valóban igazságtalannak tartja a közel száz éve aláírt békét – azt gondolom, jogosan.

Boia is megismétli az ismert közhelyet, miszerint a versailles-i békerendszer nem hozott létre mintaszerű nemzetállamokat, de fontos kiindulópontot jelentett. Azonban lényeges, hogy az „ítélet” – valljuk be – számos kívánnivalót hagyott maga után. A kisebbségi kérdés ügyében szinte semmit nem léptünk előre, hisz amíg a Monarchia – részben – a nemzeti sokszínűség miatt hullott atomjaira, addig a győztesek „összetákolttak” egy olyan államalakulatot, ahol újra számos nemzet tagja rekedt. Emellett a nagy gazdasági egységek felszabdalása olyan válságot idézett elő, amelyet a nemzetgazdaságok nemzetállami keretek között igyekeztek rendezni – több-kevesebb sikerrel. A nemzetállamok határokkal való elszigetelése új feladatokat helyezett az újonnan alakult államok vezetői elé. Meg kellett szervezni az élet minden területének a működését, s fel kellett készülni a határok önálló védelmére mind gazdaságilag, mind biztonságpolitikailag. Úgy tűnik – a XXI. századból vizsgálva a kérdést –, hogy sem a nemzeti bezárkózás, sem a szupranacionális gazdasági alakzatok (vámhatárok leépítése stb.) nem hozzák el Európának a várt eredményt. A térség száz évvel korábbi hatalmi és geopolitikai egyensúlya felborult. A vágyott biztonság bár hiányzik, mert a világkapitalizmus képtelen orvosolni az emberiség problémáit, de az tény, hogy Európában 1945 óta – a Balkán-háborúkat leszámítva – béke és biztonság van.

Lucian Boia kétségtelenül eltérő módon látja és láttatja a történelem eseményeit. Az új fókuszpontok megvilágításával gondolkodásra inspirálja az olvasóközönséget. Bár ezek a fókuszpontok sokszor félrevezetőek, hisz a legtöbbször hipotetikusak, feltételezettek, emiatt a konklúziók is számos esetben vitathatóak. Műveivel – bevallása szerint – arra törekszik, hogy kritikusan rákérdezzen a nagy (főként nemzeti) történeti narratívákra, ellenben a nemzeti eszméktől elhatárolódni nem mindig sikerül. Így véleményem szerint: a könyv tömör, gördülékeny, jól

³ BOIA 2015, 81. o.

olvasható, de a szakmai kérdések új konklúziói nem tudják újraértelmezni az első világháború lényegi kérdéseit.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. BOIA, Lucian (2015). *Vesztesek és győztesek. Az első világháború újraértelmezése*. Budapest, Cser Kiadó
2. GYARMATI Enikő (2015). Alan Kramer: Az első világháború legújabb historiográfiája. In: *Klió*, 24. 2. sz.
3. KRAMER, Alan (2014). Recent Historiography of the First World War (Part I) and (Part II). [Az első világháború legújabb historiográfiája. I. és II. rész.] *Journal of Modern European History*, Vol. 12. No. 1. 5–27.; Vol. 12. (2014) No. 2. 155–177.